

Ivan Braut

Povratak Duša

O aktivnostima projekta
Godina augustinaca u Rijeci

←

A. Michelazzi,
Glavni oltar
crkve sv.
Jeronima
nakon vraćanja
skulptura *Duša*
u čistilištu, FOTO
I. Braut

U 2016. godini Katedra za umjetnost ranog novog vijeka Filozofskog fakulteta u Rijeci nastavila je s aktivnostima kojima već nekoliko godina nastoji građanstvu približiti samostan i crkvu sv. Jeronima, umjetnički i povijesno važnog djela riječke baštine,

neopravdano zanemarenog i slabo poznatog javnosti. Povodom obilježavanja sedam stoljeća od osnutka samostana prošle je godine održan međunarodni znanstveni skup, dok su ovogodišnje aktivnosti, objedinjene pod nazivom *Godina augustinaca u Rijeci*, bile namijenjene široj publici. Tako je

↑ Detalj oltarne niše sa skulpturama
Duša u čistilištu, FOTO I. Braut

u posljednjoj četvrtini godine održano više javnih predavanja, nekoliko organiziranih vođenja po inače nedostupnom samostanu te izložba plakata na otvorenom.

Zbog nedostatka adekvatnih prostora za izložbene projekte izvan okvira moderne i suvremene tematike, u Rijeci se u suradnji s Odjelom gradske uprave za kulturu u posljednje vrijeme sve češće održavaju izložbe plakata na ključnim gradskim šetnicama i punktovima. Tako je pod naslovom *Umjetničko blago crkve i samostana sv. Jeronima* početkom prosinca izloženo dvadesetak plakata na Korzu. Zainteresirani su se prolaznici kroz kratke tekstove popraćene mnoštvom fotografija, grafika i tlocrta mogli informirati o povijesti samostana, njegovu arhitektonskom razvoju te sačuvanom inventaru slika na platnu, brojnih kamenih i drvenih skulptura, predmeta od plemenitih materijala te misnog ruha.

Izložbi je prethodila mnogo značajnija i hvalevrijedna akcija povratka skulptura *Duša u čistilištu* Antonija Michelazzija na glavni oltar crkve sv. Jeronima, čime je ponovno uspostavljena njegova jedinstvena likovno-ikonografska cjelina.

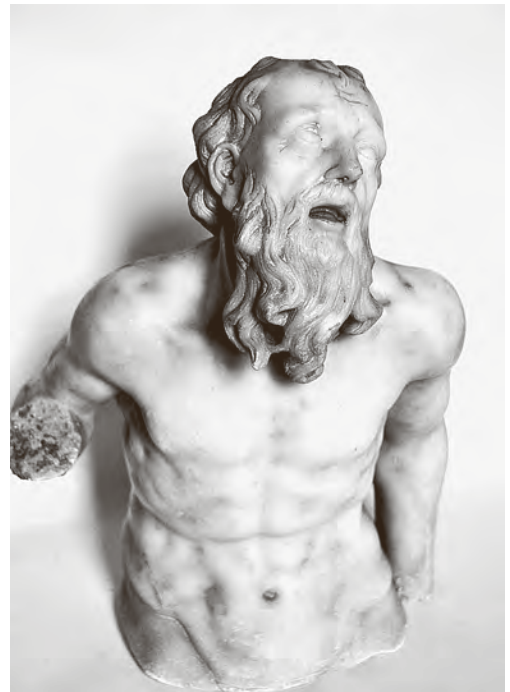
Sredinom 18. stoljeća, točnije 1744. godine, imućni je trgovac i bankar Giuseppe Minolli izdašno donirao samostan i financirao obnovu gotičkog svetišta crkve te izradu novog monumentalnog oltara zbog čijih je dimenzija povišen svod. Slavolučni je oltar izrađen od raznovrsnog mramora i opremljen skulpturom koju čine kipovi Bogorodice i donatorovog imenjaka sv. Josipa, anđela koji nose grb augustinskog reda na atici te grupa skulptura duša u čistilištu smještena u niši ispod menze. Tim je činom Minolli osigurao i povlašteno mjesto ukopa smještajući svoju grobnicu u podu svetišta zajedno s onom utemeljitelja samostana, plemenite gospode Devinskih i njihovih nasljednika Walssee, te grobnicom augustinskih redovnika. Donacija je uključivala i veliki iznos od dvije tisuće zlatnika namijenjen za svakodnevne mise u čast donatorove duše te drugih duša u čistilištu.

Minollijeva je nakana odražavala vjerovanje prema kojemu pokojnici koji umru u Božjoj milosti zbog manjih grijeha, na određeno vrijeme odlaze u čistilište gdje se njihove duše čiste u vatri. Ondje pate zbog odvojenosti od Boga i raja, no njihova

bol nije fizička poput one osuđenih na paklene muke. Izbavljenju duša u čistilištu mogu pomoći molitve i dobra dijela živih, a najviše svete mise na njihovu nakanu. Ovaj je crkveni nauk definiran na zadnjem zasjedanju koncila u Tridentu 1563. godine, a u narednim se stoljećima to štovanje povezalo s različitim posttridentskim kultovima poput onoga Gospe Karmelske, sv. Nikole Tolentinskog ili Gospe od Ružarija. Prisutno je bilo i među brojnim bratovštinama, naročito onima Dobre smrti.

U 17. i 18. stoljeću *Duše u čistilištu* postaju sve učestalija ikonografska tema povezana s navedenim kultovima ili pojedinim svecima zaštitnicima. Među najranijim posttridentskim primjerima i kao zasebna tema prikazana je na ciklusu stropnih slika koje je Jacopo Palma Mlađi izradio oko 1600. godine za dvoranu venecijanske Scuole di San Fantin. Četvrt stoljeća kasnije milanski je nadbiskup Federico Borromeo u svojem dijelu *Della Pittura Sacra* dao praktične upute umjetnicima za prevođenje ovog crkvenog nauka u likovni jezik. Umjetnik tako treba prikazati likove suprotstavljenih emocija i stanja, koje karakterizira bol pomiješana sa suosjećanjem i radosti te nježnost s gorčinom. Nad dušama u plamenu, koje su prikazane kao muški i ženski likovi različite starosti, treba prikazati anđela koji ih tješi ili odvodi iz čistilišta. Opisani prikazi javljaju se na brojim oltarnim palama gdje najčešće zauzimaju donje dijelove kompozicije. No, za razliku od slikarstva, skulpturalni su prikazi rjeđi, najčešće oblikovani kao reljefi na stipesima oltara. Tako na prostoru Hrvatske značajnije primjere nalazimo na oltaru sv. Križa Francesca Robbe u Križevcima, oltaru sv. Križa Johana Strauba u varaždinskoj katedrali i oltaru bratovštine Duša u čistilištu Pietra Onighe u zadarskoj prvostolnici.

Ipak, niti jedan od navedenih primjera obujmom i sceničnošću izvedbe ne

↑ A. Michelazzi, detalj lika starca,
FOTO I. Braut

dostiže riječku kompoziciju. Nju čini šest dopojasnih likova duša i anđeo punog volumena izrađeni od bijelog mramora te oko četrdesetak plamičaka različitih veličina od crvenog veroneškog mramora. Svi klesani elementi ispunjavaju prostranu pravokutnu nišu od crnog mramora ispod menze oltara.

Skulpture je, kao i cijeli oltar izradio tada vodeći riječki kipar i altartist Antonio Michelazzi, što je još šezdesetih godina 20. stoljeća prepoznala Radmila Matejčić. Njegova je radionica, koju je osnovao nakon dolaska u Rijeku oko 1729. godine, prednjačila kvalitetom, što potvrđuju brojne narudžbe i radovi u crkvama na prostoru Istre, Kvarnerskih otoka i Vinodola, potom u Senju i Rijeci te dalje na kontinentu, u Zagrebu i Grazu. Među njegovim se radovima oltar u augustinskoj crkvi posebno ističe zbog svoje sceničnosti i naglašene prostornosti što je postignuto odvajanjem oltara od zida te korištenjem

perspektivnih rješenja i modela iz traktata Andree Pozza. Arhitektura oltara upotpunjena skulpturama predstavlja izvrstan primjer baroknog *concetta* kojim se kod vjernika izaziva suosjećanje prema pokojnicima i dušama u čistilištu. Svećenik koji na oltaru služi misu pritom postaje ključna figura svetog teatra, u kojem se posredstvom anđela i svetaca na oltaru duše izbavljaju iz čistilišta i odvođe u raj.

Svega četrdesetak godina nakon obnove svetišta i podizanja oltara augustinski red biva ukinut reformom cara Josipa II. nakon čega su uslijedila turbulentna stoljeća za riječki samostan. Pojedini su dijelovi porušeni, dok su preostali prenamijenjeni u sjedište gradske uprave s vijećnicom te župni stan. Od sredine 20. stoljeća skrb nad crkvom i preostalim dijelom samostana vodi dominikanski red. Promjene su nepovoljno utjecale na cjelovito očuvanje samostana i njegova inventara akumuliranog stoljećima kroz donacije gradskog plemstva, koje je augustinski samostan preferiralo u odnosu na ostale gradske crkve. Nepovoljnu je sudbinu imao i glavni oltar. Tridesetih godina 20. stoljeća je posljednji put fotografski dokumentiran kao cjelovit oltar sa svim skulpturama, dok su u narednim desetljećima *Duše u čistilištu* bile uklonjene s oltara. Pohranjene unutar samostana, skulpture su polako padale u zaborav. Poput brojnih vrijednih umjetnina odnesenih ili uništenih tijekom

turbulentnog 20. stoljeća, prijetila im je opasnost da budu poznate tek uskom krugu stručnjaka, zabilježene u konzervatorskim fototekama i pisanim radovima starijih istraživača.

Susretljivošću i angažmanom današnjih skrbnika nad crkvom ove su godine osigurani preduvjeti za povratak skulptura na izvorno mjesto. Prethodno su na oltaru i svetištu osigurani sigurnosni uvjeti i primjerena rasvjeta nakon čega su skulpture očišćene i postavljene na oltar. Do danas je figura jedne od duša, dokumentirana na fotografiji iz tridesetih godina, izgubljena, dok su na ostalima prisutna mehanička oštećenja koja će u budućim restauratorskim zahvatima sanirati. Predstavljanje vraćenih skulptura na Dušni dan, 2. studenog, bilo je popraćeno javnim predavanjem na temu ikonografije i oblikovanja samog oltara dr. sc. Damira Tulića, voditelja projekta *Godina augustinaca u Rijeci*.

Ovim je nadasve jednostavnim činom obnovljen i od zaborava spašen jedinstveni primjer barokne altaristike 18. stoljeća na istočnoj obali Jadrana, a samim time i materijalni dio riječke povijesti koji na najbolji način odražava duhovnu i umjetničku kulturu grada te ukus naručitelja. Nadajmo se da je ovime dan poticaj i učinjen prvi korak prema cjelovitoj obnovi samostana i u konačnici njegovu otvaranju javnosti. x